

Er zijn tegenwoordig maar weinig schrijvers die zich in tijden van oorlog bij het leger melden om hun land te verdedigen. Serhi Zjadan (1974) is een van hen. In het voorjaar van 2024 sloot hij zich aan bij de 13de Brigade van de Nationale Garde, die zijn woonplaats Charkiv moet verdedigen. Hij staat echter niet in de loopgraven, maar dient bij de communicatieafdeling van die brigade, waar hij zowel de militairen als de burgerbevolking van informatie voorziet en het moreel hoog probeert te houden met zijn verhalen. Want als één Oekraïense stad te lijden heeft onder voortdurende beschietingen door het Russische leger, dan is het wel Charkiv.

Ook presenteert Zjadan Radio Chartia, een militaire internetzender die bericht over de dagelijkse belevenissen van zijn kameraden bij de 13de Brigade. Via die zender kwam hij in aanraking met gewone burgers en soldaten, die hem uitvoerig vertelden over hun gruwelijke ervaringen. Over hun belevenissen in de schemerzone tussen leven en dood, zoals je de situatie aan het front misschien het best kunt noemen, schreef hij twaalf verhalen, die nu gebundeld zijn in *Niemand zal ergens om vragen*.

Als een moderne Joseph Roth of Vasili Grossman legt Zjadan in karige taal de ziel van de oorlog bloot, zodat die voor iedereen die in vredetijd is opgegroeid voelbaar wordt. In

zijn verhalen is het alsof de wereld van zijn personages, die het oorlogsgeweld hebben meegemaakt, kleurloos en verstild is geworden. Hij beneemt je daarmee de adem en maakt je nederig, omdat hij je ervan weet te overtuigen dat geen van de door hem opgevoerde Oekraïners na zulke ervaringen nog kan liefhebben of ergens van kan genieten. Elk gevoel is bij hen verdwenen. Ze zijn eenzamer dan ooit en kunnen hun verhaal aan niemand kwijt die de oorlog niet aan den lijve heeft ondervonden. Want wat ze aan het front hebben gezien, is met geen woorden te beschrijven, zo vreselijk is het. Toch slaagt Zjadan erin hun een overtuigende stem te geven, juist dankzij die kale taal en met een minimum aan woorden. Want woorden bestaan niet voor wat zij hebben meegemaakt. Eerder zijn het hun gebaren die hij beschrijft, zoals de voorzichtige bewegingen van een blinde ex-soldaat, die komt solliciteren naar werk dat hij met zijn verbrande handen en vernietigde gezichtsvermogen eigenlijk niet aan kan.

Het bitterst in deze verhalen zijn misschien wel de ontmoetingen tussen vroegere geliefden. Nu ze op het slagveld de dood in de ogen hebben gekeken, is ieder verlangen naar een ander uitgedoofd. Echt gelukkig zullen ze waarschijnlijk nooit meer kunnen worden, beseffen ze. En ook dat mag je Poetin verwijten, want zelfs als het morgen vrede wordt, zal een hele generatie het door hem aangestichte oorlogsleed met zich meedragen.

Dat Zjadan een echte Oekraïense patriot is, merkte ik in 2019 toen ik hem in Den Haag sprak op het Crossing Border Festival. Ik was onder de indruk van zijn roman *Voro-sjylovhrad* (het origineel verscheen in 2010, de vertaling in 2018), waarin hij de troosteloosheid van het leven in de Don-

bas had vervat, zo'n tien jaar na het uiteenvallen van de Sovjet-Unie. Lokale criminelen waren patserige, nog even gewelddadige oligarchen geworden. Jonge mensen verveelden zich dood en deden niets. In de chaos van de in elkaar gestorte Sovjet-planeconomie waren hun banen verdampt. Door de daaropvolgende chaos waren ze er niet in geslaagd om zich aan de nieuwe tijd aan te passen. De homo sovieticus, de rode mens, had plaatsgemaakt voor een zombie, die, hoe jong ook, niet over de kracht beschikte om nog iets van het leven te maken.

Je zou bijna denken dat veel van die jongeren blij waren toen vier jaar later, na het uitbreken van de Majdan-opstand in Kyiv, de oorlog in de Donbas begon. Alsof ze toen weer iets hadden om voor te leven, ook al ging dat gepaard met geweld. Lokale oligarchen annex warlords namen met geheime militaire steun van Rusland de wapens op tegen het nieuwe centrale gezag in de hoofdstad. Alsof alleen een oorlog hen terug zou kunnen voeren naar de Sovjet-Unie van weleer, toen hun leven nog enige zin leek te hebben. Van die Sovjet-nostalgie heeft Rusland volgens Zjadan in de Donbas volop gebruikgemaakt. De pro-Russische politici in dat gebied hebben die nostalgie de afgelopen twintig jaar extra gevoed.

Zjadan ziet als geen ander de gevaren van die Sovjet-nostalgie, omdat die je ideeën blokkeert over de toekomst. 'Hoogstens word je opnieuw bang voor de VS en de NAVO en praat je over Stalin met sympathie,' zei hij terecht, verwijzend naar het Rusland van Poetin waar de Stalinverering terug is van weggeweest. Hij verwijst daarvoor naar zijn grootvader, die de door Stalin gecreëerde hongersnood van begin jaren dertig had meegemaakt en veel familieleden had verloren.

Toch bleef hij, net als zijn vader, tot aan zijn dood een groot bewonderaar van Stalin. In zijn jeugd in de Sovjet-Unie geloofde ook Zjadan in de communistische propaganda over het Amerikaanse imperialisme. ‘Het heeft velen een trauma bezorgd, want toen de Sovjet-Unie verdween, bleek alles één grote leugen te zijn.’

Toch had ook Zjadan die burgeroorlog in 2014 niet zien aankomen, bekende hij me in 2019 in Den Haag. De meeste inwoners van Loehansk en Donetsk, of ze nu etnische Russen of Oekraïners waren, wilden volgens hem gewoon bij Oekraïne blijven.

Uit woede over die oorlog, die al gauw de vorm van een afscheidingsoorlog aannam, ging Zjadan over gewone mensen in oorlogstijd schrijven. Het leidde tot de roman *Het internaat*, waarin hij laat zien hoe een oorlog hun levens verwoest, al proberen ze die oorlog zo goed als mogelijk te ontkennen. In de roman vliegen de denkbeeldige kogels en granaten je om de oren, rijden Russische tanks door je achtertuin, ruik je de lijken en spettert het bloed je soms in het gezicht, zo indringend beschrijft Zjadan het troosteloze geweld in de Donbas. Zijn hoofdpersoon is een apathische, jonge leraar Oekraïens, die zich in de eerste twee maanden van 2015 doof en blind houdt voor de oorlog in zijn land. Dat verandert zodra zijn dorp van de ene dag op de andere op een paar kilometer van het front komt te liggen. In de volgende 72 uur wordt hij geleidelijk aan geconfronteerd met alles wat met oorlog te maken heeft. Die bewustwording dwingt hem tot een stellingname. Bij wie hoort hij en wat vindt hij eigenlijk van de pro-Russische separatisten en hun handlangers? Zoals het die leraar overkomt, moet het ook met miljoenen andere Oekraïners zijn gebeurd. Door de be-

moeienis van Rusland met hun land werden ze zich ineens bewust van hun onafhankelijkheid. Een onverwacht nationaal bewustzijn verenigde hen ineens. Serhi Zjadan vertikte het in het vervolg om nog maar een woord Russisch te spreken.

Michel Krielaars

ROEP ME NAAR DEZE POORT

Op 2 maart, de zevende dag van de oorlog, belde Kolja met het verzoek om een lijk weg te halen. Artem keek er niet van op, hij vroeg alleen om wiens lijk het ging.

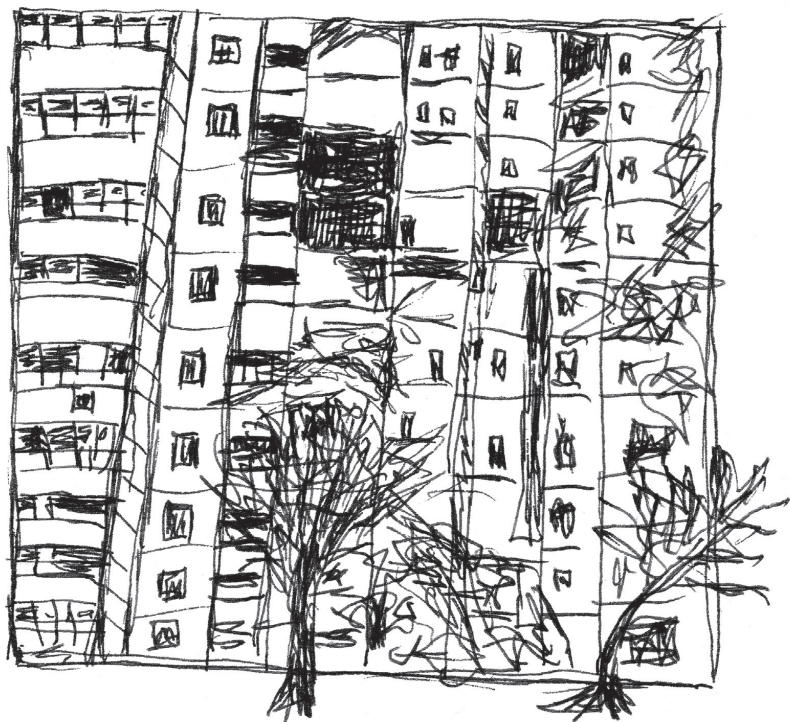
‘De buurvrouw van mijn moeder,’ lichtte Kolja toe. ‘Ze is al zeven dagen haar woning niet uitgekomen. In het portiek ernaast is een raket ingeslagen, in de flat is bijna niemand achtergebleven. Er woont nog een gozer op de benedenverdieping die voor de katten zorgt, en die buurvrouw dus, een oud dametje. Ik heb die gozer opgebeld, hij zei: ze komt al zeven dagen haar woning niet uit, doet niet open, het is doodstil. Maar die buurt ligt in de vuurlinie, dus de politie wil er niet heen. Ze moet daar weg, want binnenkort wordt het weer warmer, dan gaat het stinken.’

‘En wat als ze nog leeft?’

‘Dan moet ze daar al helemaal weg.’

Kolja was op de eerste dag, zodra de beschietingen begonnen, samen met zijn moeder vertrokken. Waar ze nu verbleven – dat vertelde hij aan niemand. Maar hij bleef iedereen opbellen om opdrachten uit te delen. Ergens naartoe rijden, iemand opsporen, iets bezorgen. Zelf keerde hij evenwel niet terug: zijn moeder liet hem niet gaan. Je zou haar voor minder dankbaar zijn.

Het was al avond. Artem belde Knekel, zijn kompaan, sa-

Charkiv. Noord-Saltivka. Winter 2023-2024.

men waren ze al de hele week bezig om mensen uit de belegerde stad te evacueren.

‘We moeten morgen een omaatje weghalen,’ zei hij.

‘Moeten er veel spullen mee?’ informeerde Knekel.

‘Daar ziet het niet naar uit.’

‘Is ze nog goed ter been?’ bleef Knekel doorvragen.

‘Daar zou ik niet op rekenen.’

‘Heeft ze iets gebroken?’

Artem was het zat: ‘Wil je met haar trouwen of zo?’

Slapen deed hij op de vloer. Om de een of andere reden geloofde hij dat het op de vloer veiliger was. Boven hem hingen de zwarte rechthoeken van de ramen. ’s Nachts waren alle ramen in het gebouw pikzwart. Niemand in de stad deed het licht aan. Het voelde alsof hij lag te slapen in het ruim van een schip waarvan de bemanning al een week aan land was en zich niet meer liet zien. Al de hele week lag de stad erbij als een dier met een geknakte ruggengraat: je zou wel willen helpen, maar huivert om dichterbij te komen. Al de hele week was een uittocht gaande. De stad was verlaten, de straten leken plots groot, leeg en kwetsbaar. Alsof er een woeste horde langs was getrokken.

Hij sliep slecht, zonder dromen. Toen hij weer wakker werd, was hij zelfs opgelucht. Om acht uur belde Knekel, om te zeggen dat hij voor de deur stond. Artem kwam naar buiten, nam de verlaten straat in zich op. Hij stapte in het minibusje, groette Knekel, en ze vertrokken. Onderweg wisselden ze berichten uit hun newsfeed uit. Er was weinig positiefs te melden, dus viel het gesprek al snel stil. Ze reden door het uitgestorven stadscentrum, op de kruispunten zagen ze een paar auto’s met militairen staan, toen jakkerden ze over de brug, staken de brede uitvalsweg over en reden de

buitenwijken in, waar ze in de wirwar van straten zigzagden richting ringweg. Eindelijk hielden ze halt. Verderop, achter de witte muur van betonflats, begonnen de velden. Links, achter rijen schuttingen en populieren, doemde een handvol roodbakstenen *chroesjtsjovka*'s op. Daar moesten ze zijn.

Ze reden om een diepe put heen, rolden traag door een smal achterstraatje dat bezaaid lag met kapotte bakstenen, passeerden een leeggeroofde kiosk en kwamen bij de eerste *chroesjtsjovka* aan.

'Welk nummer is dit?' vroeg Artem, eerder aan zichzelf dan aan Knekel.

'Joost mag het weten.'

'We moeten het aan iemand vragen.'

'Aan wie dan?'

Ze stapten uit, bleven bij het portiek staan, spitsten hun oren. Binnen was het doodstil, alsof er daar ook mensen met ingehouden adem stonden te luisteren. Ze zagen ertegen op om naar binnen te gaan. Buiten op straat was het al even stil, die ochtend werd er niet geschoten.

'Kijk,' knikte Knekel.

Een eindje verderop, aan de andere kant van de flat, stond een man. Begin veertig. Trainingsjack, een skimutsje op, bril. Hij stond te kijken en zei niets. Naast hem, onder een boom, zat een hond, een Duitse herder.

'Is dit nummer vijf?' riep Artem hem toe.

De man reageerde niet.

'Waarom geeft hij geen antwoord?' vroeg Artem zachtjes aan Knekel.

'Hij is bang.'

'Voor wie?'

'Voor mij,' verduidelijkte Knekel en hij stapte erop af.